

Др Дејан Матић*

Примљено: 8.09.2013.

УДК: 340.12

Прегледни научни чланак

ЛУКИЋЕВО ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ДРЖАВЕ

У раду се критички анализира Лукићев приступу основном, а самим тим и централном питању теорије државе, питању њеног појмовног одређења. По нивоу значаја који се, између осталог, може мерити и утицајем теорије коју ствара појединац, како на друге појединце, тако и на саму теорију, свакако да професора Лукића можемо сврстати у ред наших најзнаменијих српских правних писаца, уз уважавање свих оних разлика које постоје међу њима. На жалост, повремено и суштински интересовање наше стручне јавности за више него бољаше стваралаштво професора Лукића, није резулирало монографијама које би у целини биле посвећене искључиво анализи његових научних остварења. Ово се нарочито односи на Лукићева теоријско-правна промишљања о држави, која практично никада нису ни била предмет било какве критичке анализе у оквиру наше савремене научне мисли. Мисао која је и темељина тачка овог рада је настала као последица теоријског одговора на реална друштвено-политичка и социо-економска збивања. Стога је и аутор тог бољашег ојуса мисли лоцирао сопствену улогу у контексту стварности коју је било нужно теоријском сликом презентирати. Свакако да се каснији и оновремени поглед на стање објективности таквих приказа нужно доводи у везу са идеолошким комплексом и аутора и друштвеног амбијента у којем се ствара, те се он сасвим очекивано мора разликовати у односу на интелектуални поглед који се збивао у самом периоду позитивно-правног важења категорија и проблема једнопартијске структуре државе у којој је професор Лукић делао. Прилика да се зајаве те разлике и укаже на њих јесте и један од циљева овог рада.

* асистент Правног факултета у Крагујевцу

Кључне речи: појам државе, теорија права, марксистички приступ, класна држава, општедруштвени интереси

I. Увод

Научно-истраживачки рад, посвећен анализи теоријско-правног стваралаштва Радомира Лукића, започео је у нашој правној науци управо у оно време када Лукићев научни допринос почиње да достиже пуну зрелост. Први радови посвећени анализи његових ставова потичу управо из пера неких од најистакнутијих правних посленика наше послератне правне науке. Нажалост, ово интересовање за богато стваралаштво професора Лукића није резултирало монографијама које би у целини биле посвећене искључиво анализи његових научних остварења. Само су се поједини аутори, у оквиру општих излагања Теорије државе и права, освртали, често врло кратко, на његов допринос овој материји. У последње две деценије нарочиту пажњу достигнућима његове опште теорије државе и права поклања Милијан Поповић, док већина других аутора исказује само минимум интересовања у виду узгредних напомена. Такође, у последње време, захваљујући научним скуповима посвећеним нашим истакнутим правним теоретичарима, почев од Јована Стерије Поповића, Глигорија Гершића, преко Слободана Јовановића, Ђорђа Тасића, па до професора Лукића, полако оживљава интересовање за теоријско-правну тематику у нашој стручној јавности. С друге стране, сав овај истраживачки рад, готово у потпуности је окренут анализи и разматрању старије српске теорије права, док допринос Радомира Лукића нашој теорији права остаје у великој мери ван сфере интересовања наше савремене правне науке, па зато скоро да нема научних радова који за предмет свог научног истраживања искључиво имају значај и допринос Лукићеве опште теорије државе и права у српској правној науци. Ово се нарочито односи на Лукићева теоријско-правна промишљања о држави, која практично никада нису ни била предмет било какве критичке анализе у оквиру наше савремене научне мисли. Овакво одсуство заинтересованости није ни мало лако објаснити, нарочито уколико се узме у обзир то да мера утицаја Лукићевих промишљања о држави и праву, како на наше правне посленике, тако и на саму правну теорију у нас у другој половини 20. века, као и оригиналност и дубина његовог научног опуса, нужно захтева посвећивање веће пажње питањима којима се бавио, као и давање оцено и одређивање места његовог дела са становишта савремене теорије права.

Управо из тих разлога, овај рад је посвећен анализи Лукићевих промишљања о основном, а самим тим и централном питању теорије државе, питању њеног појмовног одређења.

О питањима државе Лукић је промишљао у сразмерно великом броју радова. Па тако, државом се бавио не само у оквиру првог тома своје *Теорије државе и права* и *Политичке теорије државе*, већ и у низу бројних других радова. Овој проблематици се он релативно често враћао у периоду од преко једне деценије, почев од прве половине педесетих, па све до друге половине шездесетих година прошлог века. Ово довољно јасно сведочи и понајбоље одсликава велики значај који је он овим питањима придавао у овом периоду свог стваралаштва. Хронолошким редом, државу је Лукић разматрао у следећем низу радова: *Класна природа државе у савременом капитализму*¹ из 1954. године, *Социјализам и држава*², као и *Два неспоразума око државе*³ из 1959. године, затим, *Друштвени услови одумирања државе и права*⁴ из 1960. године, те *Савременој држави*⁵ из исте године. Он се питањима државе враћа у још три наврата и то у радовима *Власи у данашњем социјализму*⁶ и *Држава савременој грађанској друштва*⁷ из 1966. године, као и у *Питањима ојшћенародне државе*⁸ из 1967. године. У анализи његових ставова о овом питању, у највећој мери ћу се држати оних које је изнео у првом тому своје *Теорије државе и права*. Разлози за овакав став су двојаки. Најпре, без имало намере да на било који начин умањим квалитет разматрања овог питања у осталим наведеним, знатно краћим Лукићевим радовима, она ипак, у већој или мањој мери представљају ипак само конкретну разраду за дата питања основних појмовних поставки изнетих у оквиру Теорије државе и права, без икаквих одступања у том погледу, те су суштински репетитивне природе. Што се пак тиче његових размишљања о држави изнетих у оквиру *Политичке теорије државе*, имајући у виду да она имају искључиво

¹ Р. Лукић, *Класна природа државе у савременом капитализму*, Анали Правног факултета у Београду бр. 3, 1954, 257-266.

² Р. Лукић, *Социјализам и држава*, Анали Правног факултета у Београду бр. 3-4, 1959, 345-357.

³ Р. Лукић, *Два неспоразума око државе*, Наша стварност бр.10, 1959, 363-369.

⁴ Р. Лукић, *Друштвени услови одумирања државе и права*, Архив за правне и друштвене науке XLVII, 1960, 30-40.

⁵ Р. Лукић, *Савремена држава*, Београд, 1960.

⁶ Р. Лукић, *Власи у данашњем социјализму*, Гледишта бр. 6-7, 1966, 893-903.

⁷ Р. Лукић, *Држава савременој грађанској друштва*, Београд, 1966.

⁸ Р. Лукић, *Питања ојшћенародне државе*, Анали Правног факултета у Београду бр. 4, 1967, 257-266.

политиколошки, а не теоријскоправни карактер, њихово разматрање по природи не може бити предмет интересовања критичке анализе која жели остати у оквирима теоријскоправног приступа.

II. Лукићев класни поглед на државу

За разлику од већине својих осталих излагања о другим разним правним питањима, Лукић промишљање о држави започиње не њеним појмовним одређењем, вез разматрањем настанка државе, износећи бројне ставове о овом питању који су присутни у теоријско-правној мисли. Разлоге за усвајање оваквог приступа он износи на самом почетку одељка посвећеног општем учењу о држави, тврдњом да је услед велике повезаности суштинских питања државе, при чему је неопходно одмах и о свему рећи све, што је немогуће, па се од нечега ипак мора поћи, изабрао историјско-генетички приступ, сматрајући да је јасније претходно разматрати развој неке појаве како би се поступно дошло до њеног појма.⁹ Ово је свакако сасвим легитиман приступ, мада сам склонији да нешто логички доследнијим сматрам претходно појмовно одређење неке појаве, пре самог њеног детаљнијег разматрања. Но, ово свакако није питање од суштинског значаја, нити се приступ који Лукић овом приликом усваја може сматрати рђавим. Уосталом, о томе колики значај он придаје управо појму државе, најбоље говори податак да је његовом разматрању посветио највећи део својих промишљања у оквиру општег учења о држави, много више но другим, такође несумњиво важним питањима.

На самом почетку свог излагања Лукић констатује да се при сваком појмовном одређењу државе јасно могу уочити два њена елемента. Први је, према његовом мишљењу, очигледан, док је други, суштински, знатно теже, без брижљиве анализе, правилно уочити.¹⁰ Као први, спољни елемент он истиче оно око чега у теорији готово да нема спора међу бројним правним писцима који су се овим питањем бавили, а то је да држава представља управо ништа друго, до један апарат насиља, односно, да је то принудна организација, то јест организација за примену силе. Као доказ за ову своју тврдњу, Лукић детаљно наводи ставове истакнутих теоретичара права о овом питању, почев од Слободана Јовановића,

⁹ Р. Лукић, *Теорија државе и права, I Теорија државе*, Сабрана дела, Том 2, Београд, 1995, 149.

¹⁰ Ibid., 178.

преко Леона Дигија и Георга Јелинека, све до Хермана Хелера.¹¹ Но, по природи ствари, главни проблем ту ни не лежи, будући да се извор свих неслагања око овог питања крије у идентификацији другог, суштинског елемента државе. Лукић, како се чини, сва ова разликовања претерано симплификује одређујући их као, мање више, суштински иста. Наиме, према његовим речима, сви ови различити приступи се могу свести на тврдњу да држава има за циљ омогућавање остваривања заједничких, општедруштвених интереса, те сходно томе располаже апаратом принуде, како би обезбедила извесну примену својих одлука у том правцу.¹²

Готово да је на први поглед из оваквог Лукићевог описа очигледно да он не припада оној групи аутора који овакво схватање сматрају исправним. Према његовим тврдњама, овакви ставови не објашњавају суштину државе на ваљан начин, односно, не објашњавају на тачан начин улогу и значај насиља у држави. Лукић лаконски тврди да је нејасна потреба државног апарата за примену силе, уколико се држава схвати као организација која има за циљ да остварује општедруштвени интерес, односно, интерес већине у држави. Ово стога, јер је логично закључити да се људи добровољно покоравашу оним правилима који су у складу са општим интересима, те сходно томе, ни организовани апарат за принуду не би био ни потребан. Сваки редак појединачан случај непокорности, по његовим речима, би само друштво, потпуно спонтано, без посебне организације за принуду, могло да успешно неутралише.¹³ Другим речима, овакви ставови у себи носе суштинску и на први поглед очигледну нелогичност. Штавише, Лукић је склон да дода како аутори који, према његовим речима, заговарају овакав приступ, и сами увиђају његову мањкавост. Сходно томе, у своје поставке, бар онако како их је он у овим својим разматрањима прилично штуро и симплификовано интерпретирао, уносе бројна ублажавања. Она се, према његовим речима, свode на признавање, поред општег и партикуларних интереса различитих друштвених група, чије сукобе, како би обезбедила несметано остваривање општег интереса, спречава и контролише управо држава. Но, за Лукића, ни овакав став није ништа више исправнији од оног израженог у основним поставкама оваквог приступа. Наиме, он тврди да се може поставити

¹¹ Ibid., 179.

¹² Ibid., 180.

¹³ Ibid.

питање о постојању икаквог општег интереса различитих друштвених група, уколико оне, као такве, имају своје, партикуларне, односно, посебне интересе, који су другачији од општег и њему супротстављени. Према његовом мишљењу, такви општи заједнички интереси заправо уопште и не постоје, односно, из њих нити може произаћи, нити произлази потреба за насиљем, неодвојива од појмовног одређења државе.¹⁴ Нужност егзистенције државе, схваћене као апарата за примену насиља заправо лежи у постојању сталног сукоба интереса у друштву, јер је једино за њихово спречавање неопходна сила, а не и за одржавање и остваривање општих интереса, који се, уколико уопште према Лукићу постоје, остварују сами од себе, на основу свести људи о њиховој корисности.¹⁵ Ти сукоби су, за Лукића наравно, управо класни сукоби. Ови, непомирљиви сукоби, објективно проузроковани процесом производње, као основним друштвеним процесом детерминантног карактера за свако друштво, сем бескласног, дакле првог и последњег, односно комунистичког, нужно доводе до потребе за државом, односно, до настанка државе. У процесу класне борбе, у којој свака класа има за циљ да наметне свој начин производње оној другој и тако оствари своје класне интересе, једна од класа, класа која поседује средства за производњу, то јест, експлоататорска класа, то чини посежући за апаратом силе, практично га тиме и стварајући, који јој и омогућава, својим монополом над физичком принудом, да наметне свој начин производње целокупном друштву. Дакле, државно насиље је само еманација објективно, начином производње условљеног сукоба класа, те је последично и неизбежно с обзиром да омогућава одвијање процеса производње који је у датом историјском тренутку једино објективно и могућ, то јест, најбољи, будући да доводи до напретка друштва у целини. Ту, према Лукићевом мишљењу, лежи други, суштински и тешко уочљив елемент појма државе. Другим речима, држава није ништа друго до организација за заштиту класног интереса.¹⁶ На евентуалне примедбе да је овако схваћен начин производње, дакле, онај у интересу владајуће класе, будући да је објективно условљен и једино могућ, те сходно томе и најбољи, могуће посматрати и као својеврсни општедруштвени интерес, Лукић сматра да се о њему не може говорити у смислу конкретне друштвене појаве, односно, као о интересу схваћеном као резултату свесних

¹⁴ Ibid., 181-182.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., 182.

тежњи чланова друштва. Он јесте друштвени интерес само зато јер је у складу са објективним законитостима друштвеног развоја које воде напретку и ништа више од тога. Ово зато јер, како он то тврди, напредак друштва не мора одговарати свим друштвеним групама, будући да им може отежати положај који у његовој структури заузимају, мислећи притом на такозвану експлоатисану класу.¹⁷ Другим речима, иако дати начин производње, који је истовремено и најбољи, а како је и сам објективно условљен и једино могућ, те нужно води друштвеном напретку, који је у интересу владајуће класе (а само такав држава, према његовим речима и може наметати), није и у интересу класе експлоатисаних, из простог разлога што је њихов једини интерес да то више не буду. Ову своју тврдњу објашњава дијалектичким јединством супротности.¹⁸ Да ствари буду још мало компликованије, Лукић тврди да држава, истовремено, са наметањем интереса владајуће класе експлоатисаној, може вршити и наметање појединих интереса експлоатисане класе, самој владајућој класи, путем свог, државног, насиља. До овакве, условно независне, егзистенције државе од владајуће класе, долази, бар како он то види, формирањем и осамостаљивањем специфичног управљачког слоја, коме је у интересу постојање државе као такве, дакле, по себи.¹⁹ Но, чак и тада, држава за Лукића представља очигледно класну творевину, будући да овај управљачки слој, односно бирократија у ширем смислу, или представља продужену руку владајуће класе или, пак, уколико намеће сопствене интересе, класу за себе.²⁰ Сходно томе, из свега до сада реченог, може се сасвим јасно формулисати његово обједињено, односно, свеобухватно појмовно одређење државе, иако му он, истини за вољу, ни на једном месту изричито не приступа, као оно које под њоме заправо подразумева организацију која располаже монополом физичке принуде, а ради заштите интереса владајуће класе. Овде свакако треба напоменути да Лукић под монополом физичке принуде заправо не подразумева поседовање средстава за принуду искључиво од стране државе, већ да су она, односно, да је државна принуда, у датом друштву, најјача.²¹

На први поглед је, из свега раније изреченог, сасвим очито да Лукић приступа појмовном одређењу државе наступајући са позиција историјског

¹⁷ Ibid., 184-185.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid., 185-186.

²⁰ Ibid., 186.

²¹ Ibid., 186-188.

материјализма. На то, како се чини, чак и да сам био недовољно јасан у овој интерпретацији његових ставова о овом питању, сасвим јасно указују и многобројни и предугачки цитати Маркса, Енгелса, па чак и Лењина које он наводи у првом тому своје *Теорије државе и права*. Ни на који начин није могуће овакве Лукићеве ставове о појмовном одређењу државе сматрати прихватљивим. Разлози за овакав став су вишеструки. Наравно, треба нагласити да основ овог неслагања не лежи у ономе што он сматра првим елементом појма државе, односно, у њеном одређењу као апарата који располаже монополом физичке принуде. Принуда, ове или оне врсте, као еманација власти условљене хијерархијском природом сваке друштвене организације, бар како се чини, неодвојива је од појмовног одређења било које од њих, укључујући, разуме се и државу. Овакав приступ има, склон сам да мислим, у основи социолошки, а не историјско-материјалистички карактер. Односно, он је заснован на историјском материјализму, таман онолико, колико је овај социолошки аргументован, ништа више од тога. Уосталом, о идеолошкој неусловљености оваког приступа, према мом мишљењу, сведоче и Лукићеве наводи бројних теоретичара који усвајају овакав приступ, а који се ни под којим околностима не могу одредити као марксистички теоретичари државе и права.²² Проблем у појмовном одређењу државе које он усваја, лежи заправо у његовом другом, суштинском делу. Иако ми марксистички приступ појму државе ни мало није близак, сматрам да се ни таквим ставовима суштински не може ништа приговорити, под условом да су поткрепљени логички доследно изведеним, научно заснованим аргументима. У оној мери која је уопште могућа у сфери друштвених наука, разуме се. Но, ипак треба приметити да историјско материјалистички приступ, према мом мишљењу бар, заправо не почива на чврсто утемељеној научној аргументацији. Ово се поприлично добро може видети и у Лукићевом извођењу појма државе као, суштински, класне творевине. Па тако, његова примедба упућена заговорницима схватања о држави као организацији која има за циљ заштиту општедруштвених интереса тешко се може прихватити као чврсто научно утемељена тврдња, заснована на логички доследном закључивању. Став о непостојању општедруштвених интереса, будући да би онда људи по правилима која имају за циљ њихово остваривање сами, добровољно, поступали, те сходно томе

²² Ibid., 178-179.

непотребности организованог апарата за принуду, као да је заснован на претходном, прећутном уверењу о безусловној рационалној условљености људског понашања. Без намере да се упуштам у психолошку анализу било које врсте, сматрам да нам друштвена пракса сасвим јасно указује на неутемељеност одређивања, како људског понашања, тако и друштва у целини, као искључиво рационално заснованог. Но, чак и да се таква претпоставка и прихвати као тачна, она свакако не доводи снагом логичке нужности до закључка о непостојању општедруштвених интереса и циљева. Могуће је, а мени се чини и извесно, да чак и уз постојање свести о општедруштвеном интересу, односно циљу, изостане добровољно понашање људи у складу са правилима која имају за циљ остварење оваквих интереса. Разлог за овакво схватање је сасвим једноставан. Између интереса, какви год они били (а ово посебно, према мом мишљењу, важи за оне такозване општедруштвене) и начина њиховог остваривања, напосто није могуће, у појмовном смислу, ставити знак једнакости. Лукић, како изгледа, чини управо ово. Па тако, чак и уз постојање мањег или већег друштвеног консензуса у погледу овако или онако одређеног општедруштвеног интереса или више њих, никако не мора нужно следити, а најчешће ни не следи, истоветан консензус о начину остваривања тих датих интереса. Другим речима, само постојање општедруштвених интереса не значи нужно и негацију потребе за постојањем организације која би путем монопола физичке принуде обезбеђивала њихово остваривање и заштиту. Напротив, много сам склонији да изведем управо обратан закључак, да постојање оваквих интереса управо директно условљава потребу за једном организацијом која би, у крајњој инстанци и принудом, обезбедила одговарајуће начине њиховог остваривања. Како год се одредили према овом питању, склон сам да мислим да закључци до којих Лукић долази напосто нису нужно логички неизбежни. Штавише, његова примедба о ублажавању схватања о држави као организацији која има за циљ остваривање заједничких интереса увођењем посебних интереса различитих друштвених група, ни мало суштински не доприноси снази аргументације коју износи. Напротив, управо постојање оваквих посебних интереса додатно аргументује потребу за постојањем организације која има за циљ да обезбеди остваривање општих интереса. Сматрам очигледном, како могућност истовременог постојања и општих и партикуларних интереса у једном друштву, тако и могућност да партикуларни интереси однесу превагу у односу на општедруштвене интересе, задржавши при томе своју

посебну, партикуларну природу. Наша, што ближа, што даља прошлост нам, сматрам, пружа сасвим довољно доказа у прилог оваквој тврдњи. Сходно томе, став о држави као организацији која има за циљ остваривање општедруштвених интереса, није логички недоследан, како то Лукић имплицитно наговештава. Напротив, овакав приступ, управо на ваљан начин и указује на нужност постојања једне организације која би, у крајњој мери, монополом силе обезбедила овакве интересе. Она је дакле нужна да би, са једне стране, обезбедила начине остваривања заједничких интереса, као и да би обезбедила заштиту самих општих интереса у односу на партикуларне, са друге стране. Истини за вољу, треба приметити да се оваквим приступом заиста, на први поглед бар, не одговара на Лукићеву запитаност²³, о томе како то држава тачно одређује шта је то општи интерес, када то не могу учинити на ваљан начин појединци, чији је то, у крајњој консеквенци, заправо и интерес. Другим речима, како држава није ништа више до скуп свих тих појединаца, односно, она није одвојена од људи и не поседује било каква магична својства која јој омогућавају да одреди дати интерес у питању, он извлачи закључак да таквог интереса и не може бити. Но, ни ово ништа више не претходни аргументи не оспорава схватање о држави као организацији за остваривање општедруштвених интереса. Ово из разлога што се слична примедба може ставити и било ком другом приступу који државу одређује као организацију која остварује одговарајуће интересе, било да се ради о општим или пак појединачним интересима одговарајућих друштвених група (овом приликом највише имам у виду управо класу, као специфичну врсту друштвене групе). Лукићева примедба да држава не може на мистериозан начин одредити општедруштвени интерес, с обзиром да појединци, живи људи од крви и меса, то никако не могу да учине, па морају да буду присиљени путем правних норми да се понашају у складу са њим, подједнако се може упутити и његовом, класном појмовном одређењу државе. Јер, уколико појединци нису у стању да одреде општи интерес, како то могу учинити са класним, будући да ни класни интереси нису много мањег степена општости у односу на општедруштвене интересе. Чак и ако се узме у обзир да се ради о припадницима такозване експлоататорске, владајуће класе, никако се не може изједначити појединачни, односно, индивидуални интерес, са општим интересом било које врсте, укључујући и

²³ Ibid., 181.

класни. И држава схваћена као организација за заштиту класних интереса није ништа друго до скуп стварних људи. Односно, уколико неко није у стању да одреди општедруштвени интерес, како би то био у стању када се ради о класном интересу, будући да се такође ради о интересу великог степена општости. Да ли се онда може тврдити да класни интереси уопште не постоје, као што то Лукић тврди за општедруштвене, заједничке интересе? Да се не говори о томе да се и у овако схваћеној држави принуда примењује према свима који не поступају у складу са прописаним нормама. Оправдано се може запитати о потреби за принудом која се може применити према припадницима владајуће класе у случају прекршаја норми. Да се принуда у таквим случајевима свакако примењује, то чак ни Лукић не спори. Слично њему, треба се запитати, чему принуда према припадницима експлоататора да би се остварио њихов, експлоататорски интерес? Зар није довољна њихова свест о томе? Док се процес утврђивања општег интереса још и може, у већој или мањој мери, у савременим демократским друштвима некако емпиријски и уочити, код такозваног класног интереса то напосто није случај, већ постоје само пукe претпоставке, засноване на поставкама историјског материјализма.

Што се пак тиче става о држави као организацији за заштиту класног интереса, он је, као и већина других поставки заснованих на марксистичким претпоставкама, напосто претеран. Сукоби разних друштвених група, укључујући ту и класе, као и различитост њихових интереса, представљају неоспорну чињеницу, те њихово истицање од стране марксистичких теоретичара, само по себи, не представља извор никаквог суштинског неспоразума. Проблем са оваквим схватањима, према мом мишљењу, заправо лежи у њиховом претерано симплификованом посматрању друштвених односа и њиховом свођењу, у крајњој линији, на класне сукобе. Претерано инсистирање управо на непомирљивим класним сукобима, објективно условљеним процесом производње као основним друштвеним процесом, представља ничим засновано поједностављивање и претерано упрошћавање изузетно сложеног друштвеног живота. Ја ни једног тренутка не желим да оспорим значај који процес производње материјалних добара има у сваком друштву, као ни то да су све друштвене творевине неизбежно условљене самим друштвом у коме су настале, но, такође, нисам ни мало сигуран у тачност тврдњи заговорника историјског материјализма о основној и објективној, дакле, неизбежној условљености друштва у целини процесом

производње, те нужној и закономерној смени друштвено-економских формација која из оваквог схватања следи. Остаје нејасно како уопште може настати и опстати друштво у чијој основи леже сукоби, који су у тој мери непомирљиви да их чак ни организација која располаже монополом насиља не може решити. Са друге стране пак, како друштво ипак опстаје, да ли то значи да поред процеса производње, постоје и неки други друштвени процеси који су подједнако значајни, а имају пак кохезивно дејство на само друштво? Ако је тако, да ли је онда оправдано процес производње одредити као основни друштвени процес, који истовремено ствара друштво, али и класне сукобе који га могу у потпуности разорити? Нисам сигуран да дијалектички принцип јединства супротности може на ваљан, научно утемељен начин објаснити овај, како се чини, парадоксалан приступ у објашњавању друштва и његовог развоја. Научни, логички доследно изведени докази за овакве тврдње напосто не постоје, што их, према мом мишљењу, последично своди на пукe теоријске претпоставке, те се сходно томе тешко може говорити о било каквим објективно утемељеним законима друштвеног развоја. Но, уколико овакве начелне примедбе за тренутак и оставим по страни, окренувши се конкретном питању које се анализира, то јест, Лукићевом појмовном одређењу државе, може се, сасвим очекивано, будући да оно почива на премисама историјског материјализма, доћи до закључка да се његова тврдња о држави као организацији за заштиту класног интереса, поприлично тешко може сматрати ваљаном. Наиме, остаје нејасно како класни интерес владајуће класе, будући да је он објективно условљен производњом и заправо једино могућ у датом историјском тренутку, није истовремено и општедруштвени интерес. Уколико се прихвати његов марксистички заснован став да је такав начин производње у датом историјском тренутку једини који омогућава друштвени напредак, никако се не може негирати да такав интерес, макар и био класни, представља општедруштвени интерес. Лукићева дистинкција општег интереса у смислу конкретне друштвеноисторијске појаве и општег интереса у смислу сагласности са наводним објективним законима друштвеног развоја, према мом мишљењу, напосто није оправдана. Чак и ако се занемари питање стварне егзистенције објективних закона друштвеног развоја, не може се на било који начин оправдати његов став да друштвени напредак не представља, по природи ствари, општедруштвени интерес. Схватање по коме друштвени напредак не мора бити у интересу свих чланова друштва, јер може довести до

погоршавања њиховог положаја не делује тачно чак ни уколико се посматра са становишта марксистичких премиса. Није ли дати начин производње у свакој наредно друштвено-економској формацији, доводећи до друштвеног напретка, истовремено, иако превасходно био у интересу владајуће класе, једнако доводио и до бољег положаја класе експлоатисаних у односу на претходне друштвено-економске формације? Сходно томе, нема места тврдњи да друштвени напредак може да буде супротан интересима једног дела друштва, у овом конкретном случају, мислим превасходно на такозвану експлоатисану класу. Логично, неизбежно следи закључак да је дати начин производње, који је дакле објективно условљен, једини могућ у датом историјском тренутку и који као такав води друштвеном напретку, иако у интересу владајуће класе, истовремено и у интересу експлоатисане класе. То јест, ради се о општедруштвеном интересу. Овакав закључак се намеће као логички неизбежан, и указује на извесне парадоксалне почетне премисе на којима почива историјски материјализам. Сматрам да је и сам Лукић овога био поприлично свестан, па је управо из овог разлога и напоменуо да је за класу експлоатисаних понекад и боље да влада експлоататорска владајућа класа која је носилац такозваног напредног начина производње, него нека са којом то није случај, но да то ипак не значи да се њихови класни интереси могу поклопити или пак да постоји неки општедруштвени, заједнички интерес.²⁴ Као и раније, заиста се не може схватити како нешто може бити боље по одговарајућу друштвену групу, а не бити истовремено у интересу те исте друштвене групе. Овакав став можда и на најбољи начин указује на суштинску логичку неутемељеност основних премиса историјског материјализма. Лукић као да не увиђа да општедруштвени интерес, самим тим што је заједнички, истовремено представља интерес свих класа, па је у том смислу и класни интерес. Његов став да држава намеће једино онај начин производње који је искључиво у интересу владајуће класе, а не и у интересу друштва као таквог²⁵, логички противречи његовим ранијим тврдњама о одговарајућем објективно условљеном начину производње владајуће класе, као једино могућем у датом тренутку, који води друштвеном напретку. Тешко је разумети зашто би начин производње морао бити противан интересима класа да би имао општедруштвени карактер, нити се овакво схватање мора применом доследног логички заснованог умовања нужно

²⁴ Ibid., 185.

²⁵ Ibid.

екстраполирати из његовог ранијег излагања. Сматрам очигледним, а полазећи од, а и држећи се доследно, управо његовог марксистички заснованог приступа, да начин производње владајуће класе (с обзиром да води друштвеном напретку, а другачији изгледа, сходно поставкама историјског материјализма, није ни могућ) управо представља општедруштвени интерес, баш зато што има класни карактер, а не упркос њему. Другим речима, он је класни, управо јер одговара интересима владајуће класе, али то истовремено и није, јер истовремено представља интерес и класе експлоатисаних, односно, друштва у целини. Лукићево одбијање да призна постојање логичке нужности оваквог закључивања навођењем дијалектичког принципа јединства супротности, ни на који начин не може оправдати ставове које заступа. Са тим у вези је и његова тврдња да се оваквом начину производње, односно, овако схваћеном интересу владајуће класе, класа експлоатисаних може супротстављати, имајући у виду његову класну природу, али то може и да не чини, уколико увиди његов општедруштвени карактер.²⁶ Но, онда се неизбежно мора наметнути питање природе класних сукоба као непомирљивих, као и самог приступа појмовном одређењу државе као организације за заштиту класних интереса. Уколико би, а доследно се држећи Лукићевих ранијих речи, класа експлоатисаних могла да се не бори против датог начина производње, који, поред остварења класног, има за циљ и остварење општедруштвеног интереса (уколико то увиди наравно), да ли то значи да више не би било потребе за постојањем државе, упркос класној природи интереса које она намеће јер они имају и општедруштвени карактер, а за њихово остваривање, према његовим речима, принуда није потребна? Наравно, он све ове нелогичности које неизбежно проистичу из његових ставова као да ни не примећује, тврдећи да је прави општедруштвени интерес заправо онај који није истовремено и класни, те да тада нужно долази до нестанка и класа и саме државе.²⁷ Сматрам, а на основу свега раније изреченог, да се овакав његов став напросто не може прихватити као ваљан, научно заснован исказ. Као неизбежна последица оваквих, према мом мишљењу, логички супротстављених ставова, произлази и Лукићев став о могућем наметању одговарајућег понашања владајућој класи од стране државе, те принуђивање исте на остваривање извесних интереса такозване потлачене класе.²⁸

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

Треба подсетити, до овакве ситуације, према његовим речима, долази извесним отуђењем саме државе од друштва, те њеним последичним одвајањем и од владајуће класе зарад чијег интереса и постоји. Узгред буди речено, подсетимо се да је у својој критици приступа заснованог на појмовном одређењу државе као организације која има за циљ остваривање општедруштвених интереса, Лукић управо као један од аргумената о неадекватности оваквих ставова тврдио да држава није, нити пак може бити нешто што је одвојено од људи и има сопствену вољу и свест. Но, уколико ову недоследност у примени аргумената ипак оставимо по страни, треба приметити да овакву делатност државе он ограничава искључиво на случај појаве осамостаљивања специфичног управљачког слоја, односно, до овакве државне делатности долази, како он то тврди, само уколико дође до осамостаљивања бирократије у одговарајућем друштву. Овај посебан слој управљача има, како он то види, зарад сопствених привилегија, интерес да држава егзистира по себи. Но чак и тада класна природа државе не долази у питање, будући да бирократија, сходно његовим ставовима, представља или, уколико није довољно осамостаљена, само продужену руку владајуће класе или, уколико је пак осамостаљена, класу саму за себе. Но, овакав Лукићев став напосто није могућ, а да се при томе остане на позицијама схватања државе као организације за заштиту класног интереса. Уколико држава владајућој класи намеће интересе експлоатисане класе, онда више не може бити речи о држави као искључиво класној творевини. Наравно, може се тврдити да се ради о новој владајућој класи, али онда не можемо говорити о наметању интереса. Такво наметање би представљало принуду над класом која заправо више и није владајућа од стране нове, праве владајуће класе. Покушаћу да објасним. Наиме, уколико је бирократија само продужена рука владајуће класе, није јасно зашто би она, као таква, наметала владајућој класи било какав интерес другачији од оног који већ има. Уколико се ради само о продужетку владајуће класе, произлазило би да владајућа класа самој себи намеће интересе који су њој супротстављени, што делује поприлично бесмислено, имајући у виду да се држава схвата као организација која има циљ да заштити управо њене интересе, интересе владајуће класе. Уколико је пак бирократија израсла у нову класу, проблем у Лукићевом резонувању је двострук. Онда не само да нема основа за тврдњу да се владајућој класи намеће било шта, будући да стара владајућа класа то више није, јер је замењена бирократијом, већ се никако не може објаснити зашто би се баш

интерес експлоатисане класе наметао. Штавише, будући да сада постоји нова владајућа класа, то јест бирократија, сасвим се оправдано може поставити питање да ли потлачена класа обухвата само ранију експлоатисану класу или се у тај појам сада може укључити и претходна, владајућа класа? Сва ова питања се, бар како ја сматрам, неизбежно намећу. Но, на било које од њих, Лукић напросто не пружа било какав одговор. Склон сам да тврдим да логички доследно заснован одговор на сва ова питања, који би био утемељен на поставкама историјског материјализма, по природи ствари, као што је то већ раније напоменуто, заправо није ни могуће пружити. Управо из тих разлога се и могу приметити недоследности и противуречности у Лукићевим ставовима. Ово се може приметити готово у свакој његовој тврдњи која се дотиче било какве државне делатности која се не односи на њену класну природу на изричит начин. Па тако, он тврди да држава може обављати и неке општедруштвене послове и функције, које нису везане за наметање класних интереса, те сходно томе, по природи ствари, имају карактер општедруштвених интереса.²⁹ Но, и сам свестан да оваква тврдња у потпуности потиरे све раније изречене тврдње о класној природи државе и непостојању општедруштвеног интереса, Лукић готово истовремено додаје да приликом ових делатности државе ипак иступа као општедруштвена организација, не примењујући силу, те да их обавља само узгредно, те да то нимало не утиче на њену суштински класну природу. Треба неизоставно напоменути да се напросто не може логички доследно говорити о класној природи државе и општедруштвеним функцијама које она може обављати. Уколико је држава класна организација, односно, организација која има за циљ остваривање класних интереса, никаквог места нити има, нити може бити за било какве општедруштвене интересе, нити пак за државне делатности које би имале за циљ њихово остваривање. Уколико они пак постоје, не може се говорити о држави као класној организацији. Ту ништа не мења то што се такве делатности одређују као споредне и узгредне. На крају крајева, поставља се и питање потребе било какве државне делатности на остваривању ових општедруштвених интереса (занемарујући за тренутак раније тврдње да они заправо и не постоје), будући да се они, сходно његовим ранијим тврдњама, остварују практично сами, будући да појединци поступају у складу са њима већ на основу свести о њиховом постојању.

²⁹ Ibid., 186.

Лукић покушава да комбинује став о непостојању општедруштвених интереса са тврдњама о постојању извесних општедруштвених државних функција, трудећи се да ставове које износи образложи логички доследним извођењем из почетних, марксистички заснованих премиса. Но то, услед суштинске противуречности самих полазних поставки утканих у срж историјско-материјалистичког приступа, напосто није могуће. Покушавајући да одбрани оно што се суштински заправо ни на који научно утемељен начин ни не може одбрани, Лукић неизбежно долази у позицију заговарања логички недоследних и међусобно супротстављених ставова. Истини за вољу, њему се заиста ни у једном тренутку не може замерити претерано инсистирање на искључиво класној природи државних делатности и потпуној негацији било каквих других утицаја на саму државу и њену делатност. Тиме се свакако у извесној мери релативизују и поједини ставови изнети у његовим разматрањима појмовног одређења државе. Ово свакако, према мом мишљењу, не доводи до тога да његови ставови који се односе на појам државе постану иоле прихватљивији.

III. Закључак

Лукићево појмовно одређење државе засновано на поставкама историјског материјализма у великој мери подсећа на покушаје вештог мајстора да сагради складну грађевину на порозном, рђавом и мочварном тлу. Колико год умешно пројектовао и градио, пропадање читаве творевине, заједно са подлогом на којој је настала, на крају ипак бива сасвим неизбежно. Лукићева једина кривица је, како се чини, једино то што није изабрао бољу подлогу за градњу. Колико је то, у датом тренутку уопште и било могуће, сасвим је друго питање. Велика је, према мом мишљењу, штета за српску правну науку што Лукић није, као што је то учинио приликом појмовног одређења права, дао свој поновни осврт на сложена теоријско-правна питања државе. Склон сам да мислим, а руководећи се његовим потоњим ставовима о праву, да би његов приступ овим питањима био, у великој мери, суштински, ипак, сасвим другачији.

Dejan Matić

LUKIC'S CONCEPTUAL DEFINITION OF THE STATE

Summary

This paper critically analyzes Lukic's approach to primary, and therefore the central issue of the theory of the state, the issue of its conceptual definition. By level of importance, which, among other things, can be measured by the influence of the theory created by an individual to the other individuals and to the theory itself, Professor Lukic can be placed in order of our most famous Serbian legal writers, with respect to all of those differences among them. Unfortunately, occasionally passing interest of our experts for more than abundant creative work of Professor Lukic, did not result in monographs that were entirely devoted solely to the analysis of his scientific achievements. This is especially true for Lukic's jurisprudential thinking about the state, which virtually never was the subject of any critical analysis in our modern scientific knowledge. The thought that is the focal point of this work is born out as a theoretical answer to the real socio-political and socio-economic developments. And hence the author of that rich opus of thought located its own role in the context of the reality that was necessary to present with the theoretical picture. Certainly that later, and a contemporary view of the state of the objectivity of such impressions, must necessarily be associated with ideological complex of the author and social environment in which it creates, and it, quite expectedly, must be different from the intellectual standpoint, which existed in the period of positive legal validity of the categories and the problems of the one-party state structure in which the professor Lukic acted. Opportunity to note those differences and to point out them is one of the goals of this paper.

Key words: concept of the state, legal theory, Marxist approach, the class state, general social interests